

Vad har IVO sett 2019 — kortversion

Inspektionen för vård och omsorg (IVO) lämnar varje år en rapport till regeringen som beskriver våra viktigaste iakttagelser och slutsatser för verksamhetsåret. I denna kortversion av 2019 års rapport finns IVO:s övergripande slutsatser, tillsammans med exempel hämtade från olika verksamhetsområden inom vård och omsorg. Exemplet är valda för att konkret åskådliggöra hur de övergripande bristerna visar sig inom olika delar av vård och omsorg och för olika grupper av patienter och brukare.

Komplexit läge i vård och omsorg

Läget i vården och omsorgen är alltmer komplext. Demografiska förändringar – där allt fler blir allt äldre – skapar ökade behov av välfärdstjänster. Medicinsk utveckling gör samtidigt att allt fler överlever diagnoser som tidigare inte gick att bota. Det skapar ett starkt förändringstryck på hela vård- och omsorgssektorns organisering och arbetssätt, där bland annat den pågående omställningen till nära vård och den digitala utvecklingen just nu märks tydligt. Omställningen innebär en transformation av hur vården och omsorgen planeras, genomförs och utvecklas.

Orsaker på systemnivå

Det är tydligt i IVO:s tillsyn att svensk vård och omsorg befinner sig i ett läge där många av orsakerna bakom de stora riskerna och bristerna, på grund av komplexiteten, finns på systemnivå. När styrning och organisering inte förändras i samma takt som befolkningens behov, uppstår det glapp där patienter och brukare kommer i kläm. Det kan exempelvis visa sig genom en lång väntan på olika vård- och omsorgsinsatser och att patienter, brukare och närstående själva får ta ansvar för att samordna vården och omsorgen.

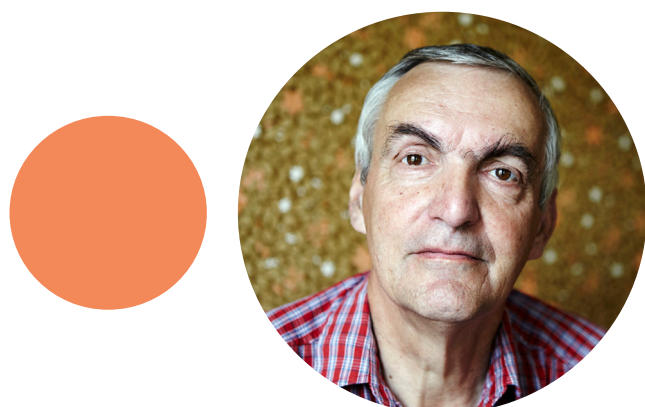
Nationell översikt

Även vår verksamhet behöver utvecklas för att ge bättre effekt i en vård och omsorg under förändring. Med bra analyser av data och rätt återkoppling till verksamheterna kan och ska IVO påverka vårdens och omsorgens kvalitet och säkerhet. I årets rapport gör vi därför för första gången en nationell översikt, där vi använt oss både av egna och av andras data. Beskrivningen är inte heltäckande, men ett steg mot att IVO ska kunna genomföra en mer precis analys av kvalitet och säkerhet på övergripande nivå. IVO kommer även fortsätta att utveckla våra riskanalyser, för att kunna arbeta mer effektivt och på så sätt i högre utsträckning bidra till en vård och omsorg som ger ett bättre resultat för patienter och brukare.

Slutsatserna hänger ihop

I årets rapport finns fem övergripande slutsatser. Komplexiteten inom vård och omsorg gör att det finns inbördes relationer mellan slutsatserna. Exempelvis kan IVO se att problem med kompetensförsörjning hänger samman med flera andra brister som uppstår i verksamheterna. Styrning och ledning – både på systemnivå och på verksamhetsnivå – har stor påverkan på samtliga övriga slutsatser. Därför bör slutsatserna inte läsas fristående från varandra.

IVO:s iakttagelser är i allt väsentligt avvikelsebaserade, vilket innebär att vi redogör främst för det som inte fungerar som det ska, för att peka på vad som behöver förbättras i vården och omsorgen. IVO har i årets rapport utvecklat analysen med hjälp av en bredare användning av interna och externa datakällor. Våra slutsatser och iakttagelser vilar på en analys av uppgifter från våra tillsyns- och tillståndsgivande myndigheter och vad personer som möter vården och omsorgen berättar för oss, men också på uppgifter från andra, exempelvis offentlig statistik och öppna jämförelser.

1. Det finns flera utmaningar i ledningen och styrningen av vården och omsorgen

Det är svårt att ge en heltäckande och rättvisande bild av läget inom ledning och styrning av vård och omsorg. Men IVO bedömer att utmaningar inom ledning och styrning av vårdens och omsorgens verksamheter påverkar kvaliteten och säkerheten, och därmed resultatet för patienter och brukare.

Ledning av nätverksbaserade organisationer

I den pågående omställningen till en god och nära vård, och andra pågående förändringar, ser IVO att en utmaning är att gå från linjära organisationer till ledning av nätverksbaserade organisationer, där syftet mer är att samverka med andra utanför den egna organisationen. Att klara av den förändringen är avgörande för möjligheten att kunna erbjuda en sammanhållen vård och omsorg av hög kvalitet, som utgår från den enskilde personens behov.

Ekonomistyrning

En annan utmaning är vårdens och omsorgens ekonomistyrning. En välfungerande ekonomistyrning ger förutsättningar för stabilitet och kontinuitet i arbete och bemanning. År 2019 överskred 19 av 21 regioner sin sjukvårdsbudget. Samtidigt riskerar ett 90-tal av Sveriges 290 kommuner ekonomiskt underskott efter årsslutet 2019.

19 av 21
regioner överskred
sin sjukvårdsbudget.

Systematiskt kvalitetsarbete

Även om det saknas en heltäckande bild av vårdens och omsorgens systematiska kvalitetsarbete, finns det flera indikationer som pekar på att förbättringar behöver ske. IVO ser exempelvis att antalet lex Sarah-anmälningar har minskat inom flera verksamhetsområden. Vi ser också att vård- och omsorgsgivarnas utredningar brister och inte är tillfredställande. I en särskild granskning av lex Sarah-anmälningar inom barn och familj hade IVO begärt kompletteringar i cirka en tredjedel (55 av 163) av anmälningarna.

2. Vården och omsorgen har svårt att nå god tillgänglighet och jämlik kvalitet över landet

IVO ser att tillgängligheten brister och patienter och brukare tvingas vänta länge för att få vård och andra insatser. När patienter får vänta länge på vård finns risk för fördröjd diagnos och behandling, vilket kan leda till försämrad prognos.

Vårdgarantin uppfylls inte

Vi ser att vårdgarantin inte uppfylls. I december 2019 uppfylldes garantin om bedömning i primärvården till 83 procent och garantin om behandling (operation och åtgärd) i specialistvården till 73 procent. Vi kan också konstatera att väntetiderna på sjukhusens akutmottagningar fortfarande är en nationell utmaning.

Långa väntetider i barn- och ungdomspsykiatri

Antalet regioner som ger barn en första bedömning vid BUP inom 30 dagar har minskat de senaste åren och skillnaderna mellan regionerna är stora. IVO ser att barn och unga som väntar på till exempel utredning för neuropsykiatriska diagnoser hos BUP ibland kan tvingas vänta så länge som upp till två år. Långa väntetider leder till fördröjd diagnosticering och behandling. Det påverkar också vårdkedjan negativt, liksom möjligheterna till en fungerande samordning mellan de olika aktörerna.

Barn och unga kan få vänta i två år på utredning för neuropsykiatriska diagnoser hos BUP.

Många äldre får vänta länge på insatser de har rätt till

Inom äldreomsorgen ser vi att antalet ej verkställda beslut har ökat. IVO ser att många äldre personer får vänta på insatser som de har rätt till, och att detta ökar. Under januari till september 2019 har kommunerna rapporterat 4 458 ej verkställda beslut till IVO. Det är en ökning med 24 procent jämfört med 2018 och det går också emot den minskande trend som vi har sett de senaste åren.

3. Brist på personal och kompetens försämrar kvaliteten och säkerheten i vården och omsorgen

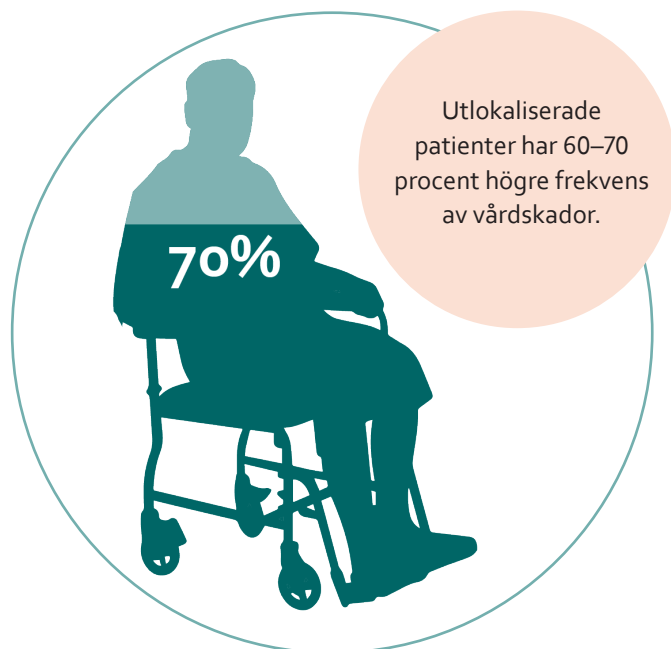
Vården och omsorgen har stora utmaningar med sin kompetensförsörjning. Konsekvenserna av detta syns tydligt i IVO:s ärenden. Vård- och omsorgsgivare behöver aktivt främja en god arbetsmiljö för att utveckla och behålla personal, identifiera nya arbetssätt och använda sig av digitaliseringens möjligheter. Detta bör ske både operativt direkt i pågående verksamhet och på ett strategiskt, övergripande och långsiktigt plan.

Oerfarna läkare arbetar självständigt och utan handledning på akutmottagningar

När vi undersökte 135 lex Maria-anmälningar inom akutvården såg vi att 12 procent (16 av 135) handlade om att AT-läkare självständigt förväntats klara av det arbete som utförs av legitimerade läkare. Denna risksituation har flera aktörer lyft under lång tid. Att AT-läkare får arbeta på detta sätt kan få allvarliga konsekvenser för patienterna, till exempel fördröjd eller felaktig diagnos och vård.

Utlokaliseringar i somatisk specialistvård

Kompetensförsörjning och brist på vårdplatser fortsätter att vara en utmaning för den somatiska specialistsjukvården. Det innebär att risken för vårdskador är förhöjd. Samtidigt som antalet vårdplatser har minskat, har antalet överbeläggningar och utlokaliseringar ökat. Patienter som vårdas utlokaliserade har en 60–70 procent högre frekvens av vårdskador än de som inte är utlokaliserade.

Oskicklighet i yrkesutövning ökar i våra ärenden

Vi ser en ökande trend av oskicklighet i yrkesutövningen, men det är oklart vad det beror på. Oskicklighet i yrkesutövningen förekommer i närmare hälften av ärenden där IVO har riktat kritik (46 procent). Antalet kritikbeslut gällande oskicklighet har under januari till september 2019 ökat med 50 procent jämfört med motsvarande period 2018. Oskicklighet bland sjuksköterskor och läkare står för den största ökningen.

Bristande kompetens medför risker inom äldreomsorgen

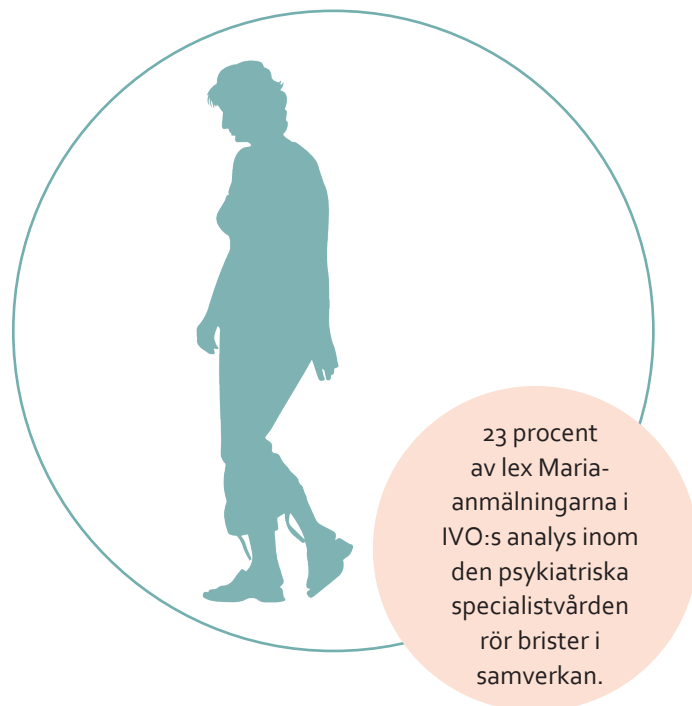
Vi ser exempel i våra ärenden på att personalen i äldreomsorgen inte alltid har tillräcklig kunskap och kompetens om hjälpmedel och förflyttningsteknik. Det finns därför risk för att äldre personer utsätts för vårdskador, olyckor, fysisk påverkan, otrygghet och obehag. 19 av 320 lex Sarah-anmälningar (6 procent) och 27 av 172 lex Maria-anmälningar (16 procent) i vår analys gäller hjälpmedel.

4. Bristande personcentrering och samordning försämrar kvaliteten och säkerheten i vården och omsorgen

Bristande personcentrering och samordning lägger ett tungt ansvar på patienter, brukare och närstående samt leder till otrygghet, patientrisker, faktiska vårdskador och missförhållanden. Det är svårt att få en överblick över samordningsproblematiken inom vård och omsorg. Viss information finns i våra ärenden men den är långt ifrån heltäckande och behöver kompletteras med data från andra aktörer inom vård och omsorg.

Återkommande brister i samordning mellan primärvården och andra verksamheter

Det finns återkommande brister i samordning mellan primärvården och andra verksamheter inom vård och omsorg. I IVO:s analys handlar 11 procent av ärendena om detta. Brister i samordning orsakar fördröjda diagnoser och därmed fördröjd behandling. 33 procent av dessa ärenden handlar om att brister i samordning har lett till en fördröjd diagnos.

Brister i samordning för personer med psykisk ohälsa

Brister i samordningen ger negativa konsekvenser för personer med psykisk ohälsa. I 23 procent av lex Maria-anmälningarna i IVO:s analys har vårdgivarna angett brister i samverkan som en bakomliggande faktor till en negativ händelse.

I vår nationella tillsyn som rör barn och unga med psykisk ohälsa ser vi att barnet eller dess vårdnadshavare ofta själva behöver förmedla information mellan olika aktörer. Vi ser också att samordningsproblematiken kan uppstå på grund av bristande samsyn och samfinansiering.

5. Alla barn, unga och äldre är inte trygga i sina boenden

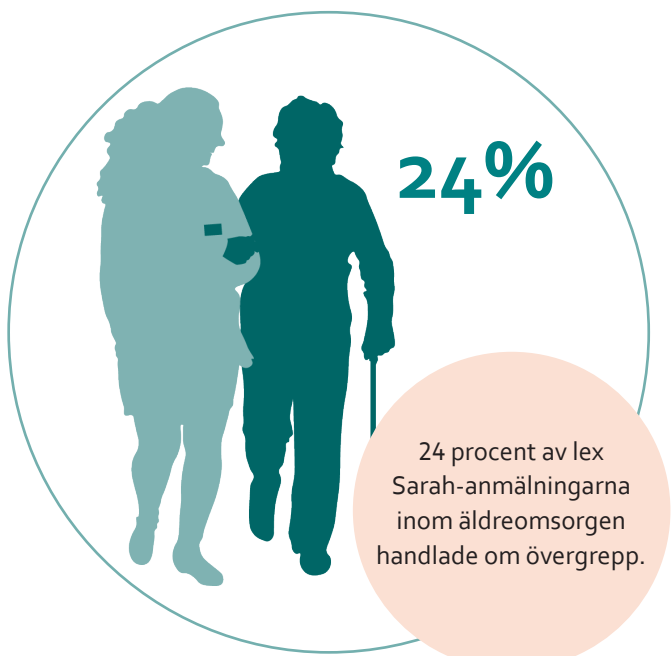
Även om de flesta barn och unga, äldre och funktionsnedsatta har det bra i sina boenden, så förekommer det att de blir utsatta för våld, kränkningar och övergrepp, både av andra boende och av personal.

Risk att många övergrepp förblir dolda

Det finns tecken på att lex Sarah-anmälningar som kommer in till IVO inte motsvarar den verkliga omfattningen av allvarliga missförhållanden och påtagliga risker för allvarliga missförhållanden. Exempelvis finns det kommuner som sällan eller aldrig gör en lex Sarah-anmälan till IVO. Det finns alltså en risk att många övergrepp förblir dolda, trots anmälningsskyldigheten.

Våld och kränkningar vid boenden för barn

I en särskild analys av 2018 års tillsyn där IVO granskade 108 lex Sarah-anmälningar och 1 497 tillsynsärenden gällande boenden för barn och unga, identifierade vi nära 200 uppgifter om våld och kränkningar vid olika boenden för barn. Även 2019 ser vi flera händelser som har påverkat placerade barns och ungas trygghet och säkerhet. En femtedel av lex Sarah-anmälningarna handlar om övergrepp.

Otrygghet för äldre

2019 handlade 24 procent av lex Sarah-anmälningarna om olika former av övergrepp, där ekonomiska och fysiska övergrepp är vanligast. Den nationella brukarbedömningen visar att var tionde äldre person med hemtjänst eller särskilt boende inte känner sig trygga i sitt hem.

Övergrepp på boenden för personer med funktionsnedsättning

Under 2019 har IVO fattat beslut i 360 anmälningar enligt bestämmelserna om lex Sarah gällande insatser enligt LSS och SoL. Knappt en tredjedel av alla anmälningar avsåg olika typer av övergrepp.

Nya regler för tillstånd inom privat omsorgsverksamhet

1 januari 2019 började ny lagstiftning gälla för privat omsorgsverksamhet. Det innebär bland annat att fler verksamheter än tidigare behöver tillstånd, samt att en avgift tas ut i samband med ansökan.

Färre ansökningar och minskad andel avslag

Antalet ansökningar om nytt tillstånd har minskat, från 1 644 ansökningar under 2018, till 1 338 under 2019. IVO beviljar 70 procent av de ansökningar om tillstånd som kommer till oss. Andelen tillstånd som IVO har beviljat har inte minskat jämfört med föregående år, trots att kraven för tillstånd har skärpts. Under 2019 har andelen avslag minskat jämfört med 2018, från 28 procent till 15 procent. Andelen avslag skiljer sig åt mellan olika verksamheter, och är fortsatt hög för ansökningar om att bedriva personlig assistans (46 procent).

Införandet av en tillståndsplikt och en avgift tycks inte ha minskat antalet pågående hemtjänstverksamheter. Mellan den 1 januari och den 1 mars 2019 kom 448 ansökningar in till IVO om att bedriva hemtjänstverksamhet, de allra flesta med stöd av övergångsbestämmelser som gällde för pågående verksamheter.

Stärkt samarbete för att minska antalet oseriösa aktörer

Oseriösa aktörer förekommer inom vård och omsorg. IVO arbetar för att bygga upp vår kapacitet inom området och för att stärka samarbeten med andra myndigheter. På så sätt får vi bättre möjligheter att komma åt aktörer som driver verksamheter som riskerar att inte hålla god kvalitet, innan det drabbar patienter och brukare.

Återkallat tillstånd för åtta bolag

Under 2019 har IVO lämplighetsprövat 180 aktiva verksamheter. Bland dessa har vi återkallat tillståndet för fyra bolag som bedriver personlig assistans samt fyra bolag som bedrivit HVB eller stödboende.

**Ta del av hela rapporten
Vad har IVO sett 2019 på
ivo.se**

Du får gärna citera Inspektionen för vård och omsorgs texter om du uppger källan, men du får inte använda texterna i kommersiella sammanhang.

Artikelnr | IVO 2020-6

Foto | Johnér

Utgiven | mars 2020, www.ivo.se

Ändrad | 2020-03-09